

Лариса БИСЬКО,
учитель української мови і літератури
Талалаївського ліцею
Талалаївської сільської ради
Ніжинського району Чернігівської області,
учитель-методист

ВПЛИВ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація

У статті досліджено вплив творчої спадщини Тараса Шевченка на формування світогляду та громадянської позиції учнів. Проаналізовано ключові мотиви його поезії, які сприяють вихованню патріотизму, морально-етичних цінностей, історичної пам'яті та критичного мислення. Розглянуто роль Шевченкових творів у формуванні національної свідомості молоді в умовах сучасних суспільних викликів.

Ключові слова: Тарас Шевченко, патріотизм, світогляд, громадянська позиція, освіта, національна свідомість.

Вступ. Тарас Шевченко – не просто видатний український поет і художник, а національний пророк, чия творчість формувала й продовжує формувати свідомість українців. Вірші Великого Кобзаря пронизані болем за рідний край, боротьбою за свободу та вірою у справедливість. Вивчення творів Т. Г. Шевченка у шкільному курсі літератури є не лише важливою частиною освітнього процесу, а й потужним інструментом виховання молодого покоління. Завдяки його поезіям учні краще розуміють історичний контекст, обирають власні моральні орієнтири та вчаться усвідомлювати свою роль у суспільстві.

Питання впливу творчості Тараса Шевченка на формування національної свідомості та громадянської позиції досліджували українські літературознавці, історики та педагоги. Так, Михайло Грушевський у своїх історичних працях наголошував, що Шевченко став центральною постаттю в українському національному русі [4]. Видатний літературознавець Іван Дзюба в книзі «Тарас Шевченко. Життя і творчість» визначив роль поета у формуванні української ідентичності [2]. Оксана Забужко в монографії «Шевченків міф України»

дослідила, як творчість нашого Пророка вплинула на політичне мислення українців [3]. Євген Нахлік у своїх дослідженнях розглянув морально-етичний вплив Шевченкових творів на суспільство та їхню актуальність у сучасному світі [5]. Григорій Грабович у книзі «Шевченко, якого не знаємо» аналізує глибокі смисли його поезії та її вплив на українську культуру [1].

Мета нашої статті – дослідити, як вивчення творів Тараса Шевченка впливає на формування світогляду, морально-етичних цінностей і громадянської позиції здобувачів освіти, проаналізувати ключові мотиви його поезії, що сприяють розвитку патріотизму, історичної свідомості та критичного мислення в молодого покоління.

Новизна дослідження. У статті не лише розглядаємо традиційне сприйняття творчості Шевченка в освітньому процесі, а й аналізуємо її вплив на свідомість молоді в сучасних реаліях – в умовах російсько-української війни. Особливу увагу приділено сучасним підходам до викладання Шевченкових творів у школах та їхньому значенню в громадянському вихованні.

Актуальність. У часи боротьби України за незалежність та національну ідентичність творчість Тараса Шевченка залишається потужним джерелом духовної сили. Його заклики до свободи, справедливості та боротьби проти поневолення нині мають особливе значення для виховання молодого покоління. Вивчення Шевченкової спадщини допомагає учням зрозуміти історичний контекст сучасних подій, сформувати громадянську свідомість і почуття відповідальності за майбутнє України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спадщина Т. Шевченка глибоко пов'язана з темою боротьби українського народу за незалежність. «Заповіт», «Кавказ», «І мертвим, і живим...» – фундаментальні твори, у яких автор звертається до історичної пам'яті нації та закликає до усвідомлення нашої відповідальності за майбутнє країни. Читаючи рядки цих поезій / поем, учні розуміють, що любов до Батьківщини – це не лише почуття, а й активна громадянська позиція, готовність діяти заради добра народу. Поет не тільки оспівував Україну, а й відкрито засуджував несправедливість, рабство, байдужість до долі народу. Його заклики до єдності та боротьби за права українців актуальні й сьогодні, а отже, твори Кобзаря допомагають усім нам усвідомити значення незалежності, мови та культури.

Тарас Шевченко не лише оспівував свободу, а й приділяв особливу увагу загальнолюдським цінностям – добру, справедливості, чесності. Його твори розкривають трагедію покриток («Катерина»), кріпаків («Сон», «Наймичка»), поневолених народів («Кавказ»). На уроках української літератури вчителі спонукають учнів замислюватися над поняттям людської гідності,

відповідальності перед ближніми, важливістю боротьби за правду. Особливо гостро постають питання соціальної несправедливості. Старшокласники вчать аналізувати ці проблеми, проводити паралелі із сучасністю та робити висновки про те, як можна змінити світ на краще.

Шевченкова творчість допомагає учням мислити аналітично, ставити під сумнів усталені догми та формувати власну позицію. Його поезія часто містить складні образи, символіку та алегорії, що спонукають школярів до глибокого аналізу текстів. Наприклад, у поемі «Сон» за допомогою гротеску автор викриває свавілля влади та знущання над простим народом. Аналізуючи цей твір, учні розвивають здатність розпізнавати соціальні проблеми та критично оцінювати події навколо них.

Одним із головних завдань освіти є підготування молоді до активної участі в житті суспільства. Т. Шевченко своїми творами спонукає до дій, до відповідальності за майбутнє. Його слова «*Борітеся – поборете!*» стали гаслом для багатьох поколінь українців, що боролися за свої права та свободу. Учні, які читають Шевченка, часто стають більш свідомими у своїх вчинках, прагнуть долучатися до волонтерських, громадських ініціатив, розуміють цінність свободи слова та демократії.

Поетичні рядки Т. Шевченка нікого не залишають байдужими. Діти не виняток. Наведемо лише деякі фрагменти відповідей наших учнів на уроках української літератури під час вивчення творчості Генія і Пророка.

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій... («Заповіт»).*

Учениця: слова «*Як умру, то поховайте*» підсилюють волю поета – бути з рідною землею навіть після смерті. Образ «*степу широкого*» символізує безмежну свободу України. Уживання епітета «*милій*» підкреслює любов і щире відданість батьківщині».

*І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом» («Заповіт»).*

Учень: «Образ «*сім'ї великої*» символізує майбутню вільну Україну як згуртовану націю (синонімічна пара епітетів як характеристика майбутнього державного устрою - *сім'ї вольної, нової*), рядки «*В сім'ї вольній, новій*» вказують на те, що свобода стане початком оновлення суспільства. Прохання лише згадувати його «*незлим тихим словом*» свідчить про скромність поета, що не шукає слави, а лише прагне добра для свого народу».

*Борітеся – поборете!
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая! («Кавказ»).*

Учень: «Анафора *«за вас»* наголошує на підтримці справедливої боротьби. Персоніфікація *«правда»*, *«слава»*, *«воля»* підкреслює силу борців. Заклик *«борітеся»* є центральним мотивом твору, що надихає народ на боротьбу.

*В своїй хаті своя правда,
І сила, і воля («І мертвим, і живим...»).*

Учениця: «Епітети *«своя правда»*, *«своя сила»*, *«своя воля»* наголошують на необхідності незалежності – і політичної, і духовної. Образ *«хати»* символізує державу, що має бути вільною та самодостатньою. Ритмічна структура рядка підсилює заклик до єдності українців у боротьбі за своє майбутнє».

*У всякого своя доля
І свій шлях широкий... («Сон»).*

Учениця: «Фраза *«свій шлях широкий»* є метафорою життєвого вибору, що натякає на можливість народу самому визначати свою долю. Контраст між *«всякого»* та *«свій»* підкреслює не лише індивідуальність кожного, але й відповідальність за колективний вибір. Вірш вчить не підкорятися обставинам, а діяти для змін».

Як бачимо, поезія Тараса Шевченка виховує в учнів любов до рідної землі, формує моральні орієнтири, розвиває критичне мислення та спонукає до активної громадянської позиції. Кожне покоління знаходить у творчості Кобзаря відповіді на виклики свого часу, його слова залишаються актуальними й сьогодні. Тож вивчення творчості Т. Шевченка в закладі освіти – це не лише данина поваги великому поету, а й ключ до розуміння себе, своєї країни та свого місця у світі.

Лінгвокультура українців, відображена у творах Т. Шевченка, базується на глибокому зв'язку мови з історичною та ментальною свідомістю народу. Кобзареві тексти містять багатий пласт етнокультурної лексики, що віддзеркалює традиційний світогляд українців. Символіка його поезії апелює до сакральних понять (*воля, правда, Бог*), народних архетипів (*мати, хата, садок вишневий*) та національних маркерів ідентичності (*кобзар, Україна, могила*).

У шкільному аналізі текстів Т. Шевченка важливо звертати увагу на семантику ключових лексичних одиниць, які несуть глибоке культурне навантаження. Наприклад, *верба* та *калина* традиційно символізують рідну землю та долю України, *могила* – історичну пам'ять і смертність, а *сонце* – істину й свободу. Через такі символи школярі засвоюють не лише зміст творів, а й особливості української лінгвокультури.

Шевченкова мова насичена експресивними засобами, які посилюють емоційний вплив на текст. Використання епітетів (*святая правда, тяжка неволя*), метафор (*дума палка, неволя чорна*), антитез (*добро і зло, світло і тьма*) формує яскраву образність, що допомагає учням глибше осягнути ідейний зміст творів. Широке використання повторів (*«Борітеся – поборете!»*), риторичних звернень (*«О люди! Люди небораки!»*) та народнопісенних рефренів підвищує емоційне сприйняття й покращує запам'ятовування текстів.

Безперечно, вивчення творчості Тараса Шевченка в школі має не лише літературне, а й культурно-освітнє значення. Аналіз символіки лексико-семантичних одиниць та лексичних засобів експресивності допомагає учням не тільки розуміти поезію Шевченка, а й усвідомлювати глибші пласти української лінгвокультури. Це сприяє формуванню національної ідентичності та світогляду молодого покоління.

Для ефективного засвоєння матеріалу на уроках літератури під час вивчення творчості Т. Шевченка рекомендуємо використовувати різноманітні методи:

1. *Аналіз та інтерпретація текстів:*

- літературознавчий аналіз поезій та прозових творів;
- порівняльний аналіз (зіставлення творів Т. Шевченка з іншими літературними джерелами);
- визначення ідейно-тематичного наповнення, символіки, образів у його творчості.

2. *Дослідницький метод:*

- виконання учнівських проєктів на теми «Шевченко і сучасність», «Образ України у творчості Шевченка», «Шевченко як символ національного відродження»;
- аналіз історичних обставин, у яких творив поет.

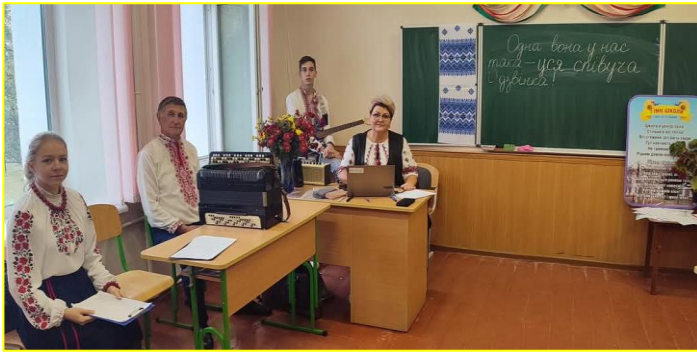

3. *Інтерактивні методи:*

- дискусії та дебати (обговорення питань патріотизму, свободи, боротьби за права людини у творчості Т. Шевченка);
- рольові ігри (учні можуть інсценізувати моменти з життя Т. Шевченка чи його творів);
- мозковий штурм (аналіз цитат поета та їхнє значення для сьогодення).

4. *Використання сучасних технологій:*

- мультимедійні презентації та відеоуроки про життєвий і творчий шлях Т. Шевченка;

- віртуальні екскурсії в музеї Тараса Шевченка;
- використання онлайн-тестів та інтерактивних платформ для перевірки знань.

5. *Творчі завдання:*

- написання есе на тему «Чого мене навчив Шевченко?» тощо;

- художнє відтворення образів за творами Т. Шевченка (наприклад, малюнки);
- створення власних поетичних творів у стилі Кобзаря.

6. *Позакласна робота:*

- проведення Шевченківських днів у школі;
- конкурси читців, театралізовані вистави за мотивами творчості Т. Шевченка;
- екскурсії до пам'ятників і музеїв Т. Шевченка.

Висновок. Вивчення творів Тараса Шевченка в школі має надзвичайний вплив на формування світогляду та громадянської позиції учнів. Шевченкова спадщина наповнена боротьбою за свободу, вірою в силу українського народу та закликом до єдності. Художні засоби – метафори, риторичні запитання, анафори, персоніфікації, епітети – допомагають передати головну ідею: Україна повинна бути незалежною, а її народ – свідомим та вільним. Тому Шевченкове слово і сьогодні надихає українців боротися за свою державу та пам'ятати свою історію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо. Київ: Критика, 2011. 350 с.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко: життя і творчість. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 720 с.
3. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Київ: Факт, 2009. 146 с.
4. Збірник пам'яті Тараса Шевченка (1814–1914). [М. С. Грушевський, І. М. Стешенко, М. Ф. Сумцов та ін.]; Укр. Наук. Т-во. Київ: Друк. 2-ї Артїли, 1915. 256 с.
5. Нахлік Є. Пророцтво у Шевченковій поезії. Шевченкознавчі студії. 2014. Вип. 18. С. 3–13.

